

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Trybunał Konstytucyjny, www.trybunal.gov.pl [Translation already published on the official website of the Polish Constitutional Tribunal] - Permission to re-publish this translation has been granted by the Polish Constitutional Tribunal for the sole purpose of its inclusion in the Court's database HUDOC

© Trybunał Konstytucyjny, www.trybunal.gov.pl [Tłumaczenie zostało już opublikowane na oficjalnej stronie Trybunału Konstytucyjnego] - Zezwolenie na publikację tego tłumaczenia zostało udzielone przez Trybunał Konstytucyjny wyłącznie w celu zamieszczenia w bazie Trybunału HUDOC

EUROPEJSKI TRYBUNAŁ PRAW CZŁOWIEKA

WIELKA IZBA

SPRAWA PARRILLO przeciwko WŁOCHOM

(Skarga nr 46470/11)

WYROK
[wyciąg]

STRASBURG

27 sierpnia 2015 r.

Wyrok jest ostateczny, lecz może podlegać zmianom redakcyjnym.

W sprawie Parrillo przeciwko Włochom,

Europejski Trybunał Praw Człowieka, zasiadając jako Wielka Izba w składzie:

Dean Spielmann, *Przewodniczący*,
Josep Casadevall,
Guido Raimondi,
Mark Villiger,
Isabelle Berro,
Ineta Ziemele,
George Nicolaou,
András Sajó,
Ann Power-Forde,
Nebojša Vučinić,
Ganna Yudkivska,
Vincent A. De Gaetano,
Julia Laffranque,
Paulo Pinto de Albuquerque,
Helen Keller,
Faris Vehabović,
Dmitry Dedov, *Sędziowie*,

oraz Johan Callewaert, *Zastępca Kanclerza Wielkiej Izby*,

obradując na posiedzeniu zamkniętym w dniu 18 czerwca 2014 r. i 22 kwietnia 2015 r.,

wydaje następujący wyrok, który został przyjęty w dniu wskazanym jako ostatni:

POSTĘPOWANIE

1. Sprawa wywodzi się ze skargi (nr 46470/11) przeciwko Republice Włoskiej wniesionej do Trybunału na podstawie art. 34 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności („Konwencja”) przez obywatelkę włoską, panią Adelinę Parrillo („skarżąca”), w dniu 26 lipca 2011 r.

2. Skarżąca reprezentowana była przez pana Nicolò Paolettięgo, panią Claudię Sartori i panią Natalię Paoletti, adwokatów praktykujących w Rzymie. Włoski rząd („Rząd”) reprezentowany był przez swoich Pełnomocników, panią Paolę Accardo i pana Gianlucę Mauro Pellegriniego.

3. Skarżąca podniosła w szczególności zarzut, że wynikający z art. 13 ustawy nr 40 z dnia 19 lutego 2004 r. zakaz darowania na potrzeby badań naukowych zarodków poczętych w ramach prokreacji wspomagananej medycznie był niezgodny z jej prawem do poszanowania życia prywatnego oraz prawa do poszanowania mienia gwarantowanych odpowiednio na

mocy art. 8 Konwencji oraz art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji. Podniosła także zarzut naruszenia wolności wyrażania opinii gwarantowanej postanowieniem art. 10 Konwencji, której – w jej opinii – badania naukowe stanowią podstawowy aspekt.

4. Skarga została przypisana do Drugiej Sekcji Trybunału (art. 52 § Regulaminu Trybunału).

5. W dniu 28 maja 2013 r. zarzuty dotyczące art. 8 Konwencji oraz art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji zostały zakomunikowane Rządowi, pozostała zaś część skargi uznano za niedopuszczalną.

6. W dniu 28 stycznia 2014 r. Izba Drugiej Sekcji w składzie: Işıl Karakaş, Przewodniczący, Guido Raimondi, Peer Lorenzen, Dragoljub Popović, András Sajó, Nebojša Vučinić i Paulo Pinto de Albuquerque, Sędziowie, oraz Stanley Naismith, Kanclerz Sekcji, zrzekła się właściwości na rzecz Wielkiej Izby, a żadna ze stron nie wyraziła sprzeciwu wobec takiego zrzeczenia się (art. 30 Konwencji i art. 72 [Regulaminu Trybunału]).

7. Skład Wielkiej Izby ustalono zgodnie z art. 26 ust. 4 i 5 Konwencji oraz art. 24 [Regulaminu Trybunału].

8. Skarżąca i Rząd przedstawili pisemne uwagi dotyczące dopuszczalności i przedmiotu skargi.

9. *European Center for Law and Justice* („ECLJ”), stowarzyszenia *Movimento per la vita, Scienza e vita, Forum delle associazioni familiari, Luca Coscioni, Amica Cicogna Onlus, L'altra cicogna Onlus, Cerco bimbo, VOX – Osservatorio italiano sui Diritti, SIFES – Society of Fertility, Sterility and Reproductive Medicine* i *Cittadinanzattiva* oraz czterdziestu sześciu członków włoskiego parlamentu uzyskało prawo udziału w postępowaniu w formie pisemnej (art. 36 ust. 2 Konwencji i art. 44 § 3 [Regulaminu Trybunału]).

10. Publiczna rozprawa odbyła się w siedzibie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w dniu 18 czerwca 2014 r. (art. 59 § 3 [Regulaminu Trybunału]).

Przed Trybunałem stawili się:

(a) w imieniu Rządu

Pani P. ACCARDO,

Pan G. MAURO PELLEGRINI,

Pani A. MORRESI, członek Narodowego Komitetu

ds. Bioetyki, profesor

chemii fizycznej na Wydziale

Chemii, Biologii i Biotechnologii,

Uniwersytet w Perugii,

Pani D. FEHILY, inspektor i doradca techniczny w

Krajowym Centrum Transplantacji, Rzym *Doradcy;*

Pełnomocnicy,

(b) w imieniu skarżącej

Pan N. PAOLETTI,

Pani C. SARTORI,

Pani N. PAOLETTI, adwokaci,

Adwokat;

Pan M. DE LUCA, profesor biochemii i dyrektor
Centrum Medycyny Regeneracyjnej
„Stefano Ferrari”, Uniwersytet
w Modenie i Reggio Emilia

Doradca.

Trybunał wysłuchał wypowiedzi pani P. Accardo, pani A. Morresi, pana N. Paoletti, pana M. De Luca i pani C. Sartori oraz odpowiedzi na pytania Sędziów pani P. Accardo, pana G. Mauro Pellegrini, pana M. De Luca, pani N. Paoletti i pana N. Paoletti.

FAKTY

I. OKOLICZNOŚCI SPRAWY

[Paragrafy 11-17 wyroku pominięto i zastąpiono tłumaczeniem poniższego streszczenia przygotowanego przez Kancelarię Europejskiego Trybunału Praw Człowieka:

Streszczenie stanu faktycznego¹:

W 2002 r. skarżąca skorzystała z technik wspomaganej prokreacji, poddając się wspólnie z partnerem zabiegowi zapłodnienia *in vitro* (IV) w ośrodku ds. medycyny prokreacji („ośrodek”). Pięć uzyskanych w wyniku IV zarodków poddano kriokonserwacji, lecz partner skarżącej zmarł przed terminem, w którym można było dokonać implantacji zarodków. Po podjęciu decyzji, że zarodki nie zostaną poddane implantacji, skarżąca zamierzała przekazać je na potrzeby badań naukowych i w ten sposób przyczynić się do wspierania postępu w zakresie terapii chorób, które są trudno uleczalne.

W tym celu skarżąca kilkakrotnie bezskutecznie zwróciła się do ośrodka, w którym je przechowywano, z ustnymi prośbami wydania zarodków. Pismem z dnia 14 grudnia 2011 r. skarżąca zwróciła się do dyrektora ośrodka z prośbą o wydanie pięciu poddanych kriokonserwacji zarodków, by móc je wykorzystać na potrzeby badań dotyczących komórek

¹ Źródło: Nota informacyjna na temat orzecznictwa Trybunału nr 188, sierpień-wrzesień 2015 r. (*Information Note on the Court's case-law No. 188, August-September 2015*)

macierzystych. Dyrektor odmówił zgody, uzasadniając, że badania tego rodzaju są we Włoszech zabronione i podlegają karze jako przestępstwo na podstawie art. 13 ustawy nr 40 z dnia 19 lutego 2004 r. („ustawa”).

Zarodki przechowywane są obecnie w banku kriokonserwacji ośrodka.

II. WŁAŚCIWE PRAWO KRAJOWE I PRAKTYKA

[Paragrafy 18-53 wyroku pominięto w niniejszym tłumaczeniu]

III. STANDARDY RADY EUROPY

[Paragrafy 54-55 wyroku pominięto w niniejszym tłumaczeniu]

IV. WŁAŚCIWE PRAWO I DOKUMENTY UNII EUROPEJSKIEJ

[Paragrafy 56-66 wyroku pominięto w niniejszym tłumaczeniu]

V. WŁAŚCIWE DOKUMENTY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

[Paragrafy 67-68 wyroku pominięto w niniejszym tłumaczeniu]

IV. DOKUMENTY PRAWA PORÓWNAWCZEGO

[Paragrafy 69-76 wyroku pominięto w niniejszym tłumaczeniu]

PRAWO

77. Trybunał w pierwszej kolejności zauważa, iż Rząd zgłosił pewną liczbę sprzeciwów odnośnie do dopuszczalności niniejszej skargi. Rząd oświadczył, że skarżąca nie wyczerpała krajowych środków odwoławczych dostępnych w prawie krajowym; że nie wniosła skargi w terminie sześciu miesięcy wymaganym zgodnie z art. 35 ust. 1 Konwencji oraz że nie przysługiwał jej status ofiary. Trybunał zbada te sprzeciwy przed przeprowadzeniem analizy pozostałych aspektów skargi.

I. NIEWYCZERPANIE KRAJOWYCH ŚRODKÓW ODWOŁAWCZYCH

A. Oświadczenia Rządu

78. Rząd oświadczył, że skarżąca mogła złożyć skargę dotyczącą zakazu przekazania zarodków w celu prowadzenia badań naukowych do zwykłego sądu cywilnego w oparciu o niezgodność zakazu z Konstytucją Włoską oraz Europejską Konwencją Praw Człowieka. Na poparcie tego twierdzenia Rząd powołał się na pewną liczbę decyzji krajowych, w których sądy krajowe interpretowały ustawę nr 40/2004 w świetle Konstytucji i Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, w szczególności w odniesieniu do dostępu do diagnostyki preimplantacyjnej (postanowienia sądu w Cagliari z dnia 22 września 2007 r. i 9 listopada 2012 r. oraz postanowienia sądów we Florencji, Bolonii i Salerno, odpowiednio z dnia 17 grudnia 2007 r., 29 czerwca 2009 r. i 9 stycznia 2010 r., zob. paragrafy 40-49 powyżej).

79. Zdaniem Rządu sąd taki miałby za zadanie zinterpretowanie ustawy zakazującej przekazywania zarodków w świetle Konwencji, zgodnie z wymaganiami wyroków Trybunału Konstytucyjnego nr 348 i 349 z dnia 24 października 2007 r.

80. W przypadku, gdyby sąd uznał, że istnieje niemożliwy do rozwiązania konflikt między jego interpretacją ustawy a prawami, których domaga się skarżąca, sąd miałby obowiązek zwrócić się do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem prawnym dotyczącym konstytucyjności. Trybunał musiałby następnie zbadać kwestie zgodności z prawami człowieka co do meritum i miałby możliwość uchylenia przepisów krajowych z mocą wsteczną i ze skutkiem *erga omnes*.

81. Ponadto do Trybunału Konstytucyjnego wniesiono już wcześniej kilka spraw dotyczących konstytucyjności ustawy nr 40/2004. Wydana została pewna liczba decyzji w tej samej kwestii, w szczególności postanowienia Trybunału Konstytucyjnego nr 369, 97 i 150 (przyjęte, odpowiednio, w dniach 24 października 2006 r., 8 marca 2010 r. i 22 maja 2012 r.), wyrok nr 151 wydany w dniu 1 kwietnia 2009 r. oraz postanowienia sądów we Florencji i Rzymie wydane odpowiednio w dniach 7 grudnia 2012 r. i 15 stycznia 2014 r. (zob. paragrafy 27-33 i 50-53 powyżej).

82. Zgodnie z oświadczeniem Rządu skarżąca naruszyła także zasadę subsydiarności przewidzianą Protokołem nr 15 z dnia 24 czerwca 2013 r., ponieważ przed wniesieniem skargi do Trybunału nie skorzystała z krajowych środków odwoławczych.

83. Ponadto sąd we Florencji podniósł przed Trybunałem Konstytucyjnym kwestię konstytucyjności w odniesieniu do sprawy identycznej do niniejszej (zob. paragrafy 52-53 powyżej). Gdyby Trybunał Konstytucyjny wydał decyzję niekorzystną dla skarżącej, wciąż miałaby możliwość wniesienia skargi do Trybunału.

B. Oświadczenia skarżącej

84. Skarżąca oświadczyła, że wszelkie postępowanie przed zwykłymi sądami byłoby skazane na porażkę, ponieważ prawo krajowe nakładało całkowity zakaz dawstwa zarodków na rzecz badań naukowych.

85. Stwierdziła również, że skargi konstytucyjnej nie można traktować jako środka odwoławczego dla celów art. 35 ust. 1 Konwencji, ponieważ włoski system prawny nie przewiduje bezpośredniego wnoszenia skargi do Trybunału Konstytucyjnego.

86. Na zakończenie wskazała, że w dniu 19 marca 2014 r. Przewodniczący Trybunału Konstytucyjnego odroczył badanie kwestii postawionej przez sąd we Florencji, przywołanej przez Rząd, do czasu wydania przez Wielką Izbę decyzji w niniejszej sprawie.

C. Ocena Trybunału

87. Trybunał w pierwszej kolejności przypomina, że zgodnie z art. 35 ust. 1 może zajmować się sprawą dopiero po wyczerpaniu wszystkich krajowych środków odwoławczych. Skarżący muszą najpierw dać sądom krajowym możliwość, z zasady przysługującą Układającym się Państwom, zapobieżenia lub naprawy zarzucanych im naruszeń. Zasada ta opiera się na założeniu, że w systemie krajowym dostępny jest skuteczny środek odwoławczy w odniesieniu do zarzucanego naruszenia. Art. 35 ust. 1 wymaga wyczerpania jedynie tych środków odwoławczych, które są związane z zarzuconym naruszeniem oraz są dostępne i wystarczające. Istnienie takich środków odwoławczych musi być wystarczająco pewne nie tylko w teorii, lecz także w praktyce, w przeciwnym razie nie posiadają one wymaganych cech dostępności i skuteczności: wykazanie, czy takie warunki są spełnione, należy do pozwanego państwa (zob. między innymi *McFarlane przeciwko Irlandii* [WI], nr 31333/06, § 107, 10 września 2010 r.; *Mifsud przeciwko Francji* (dec.) [WI], nr 57220/00, § 15, ETPCz 2002-VIII; *Leandro Da Silva przeciwko Luksemburgowi*, nr 30273/07, §§ 40 i 42, 11 lutego 2010 r. oraz *Vučković i Inni przeciwko Serbii* [WI], nr 17153/11, §§ 69-77, 25 marca 2014 r.).

88. W niniejszej sprawie, powołując się na system kontroli konstytucjonalnej wszczętej na podstawie wyroków Trybunału Konstytucyjnego nr 348 i 349 z dnia 24 października 2007 r., Rząd oświadczył, że środki odwoławcze dostępne skarżącej zgodnie z prawem krajowym nie zostały wyczerpane. Rząd przywołał przykłady decyzji dotyczących meritum oraz decyzji Trybunału Konstytucyjnego odnoszących się do ustawy nr 40/2004

89. W pierwszej kolejności Trybunał zauważa, że we wskazanych powyżej wyrokach nr 348 i 349 Trybunał Konstytucyjny określił miejsce, jakie Konwencja Praw Człowieka zajmuje we włoskim systemie prawnym, uznając, iż znajduje się ona pomiędzy prawem powszechnym a Konstytucją. Uznał także, iż sędziowie sądów zwykłych mają powinność interpretować

prawo krajowe w sposób zgodny z Konwencją Praw Człowieka i orzecznictwem Trybunału. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że w przypadku, gdy taka interpretacja jest niemożliwa lub sąd zwykły ma wątpliwości odnośnie do zgodności prawa krajowego z Konwencją, powinien wnieść do Trybunału Konstytucyjnego pytanie prawne dotyczące konstytucyjności.

90. Trybunał przypomina ponadto, iż w przypadku braku specjalnie wprowadzonego środka, Rząd ma obowiązek potwierdzić, że środek, na którego istnienie się wskazuje, został opracowany i jest dostępny, a także określić jego zakres i stosowanie poprzez odwołanie do orzecznictwa sądów krajowych (zob. *mutatis mutandis Melnītis przeciwko Łotwie*, nr 30779/05, § 50, 28 lutego 2012 r.; *McFarlane*, cyt. powyżej, §§ 115-27; *Costa i Pavan przeciwko Włochom*, nr 54270/10, § 37, 28 sierpnia 2012 r. oraz *Vallianatos i Inni przeciwko Grecji* [WI], nr 29381/09 i 32684/09, §§ 52-58, ETPCz 2013 (wyciąg)).

91. W niniejszej sprawie Trybunał zauważa, że Rząd odniósł się do pewnej liczby spraw dotyczących ustawy nr 40/2004, lecz nie przedstawił żadnych przykładów decyzji krajowych, w których rozstrzygnięto by kwestię przekazania nadprogramowych zarodków na cele badań naukowych. Ponadto Trybunał nie może właściwie krytykować skarżącej na tej podstawie, że nie złożyła wniosku dotyczącego środka zabronionego prawem.

92. W odniesieniu do twierdzenia Rządu, że od czasu wydania wyroków nr 348 i 349 sądy zwykłe obowiązane są interpretować ustawę wprowadzającą zakaz w świetle Konwencji i orzecznictwa Trybunału, podczas gdy wcześniej obowiązek ten nie istniał, w związku z pewną liczbą czynników Trybunał doszedł do wniosku, iż ugruntowana praktyka sądowa, między innymi w sferze wspomaganej prokreacji, nie jest zgodna z tą zasadą.

93. Po pierwsze Trybunał zauważa, że w sprawie zbliżonej do niniejszej, która dotyczyła zakazu darowania nadprogramowych zarodków na cele badań naukowych, w dniu 7 grudnia 2012 r. sąd we Florencji zadecydował o przedstawieniu do Trybunału Konstytucyjnego pytania prawnego dotyczącego konstytucyjności art. 13 ustawy nr 40/2004 w odniesieniu do art. 9 i 32 Konstytucji, które gwarantują odpowiednio swobodę badań naukowych oraz prawo do zdrowia (zob. paragraf 22 powyżej). Trybunał zauważa jednakże, iż sąd niższej instancji nie zgłosił wątpliwości dotyczących zgodności odnośnego zakazu z prawami gwarantowanymi Konwencją.

94. Po drugie Trybunał zauważa, że poza kilkoma wyjątkami, zacytowane przez Rząd decyzje sądów niższej instancji i Trybunału Konstytucyjnego dotyczące ustawy nr 40/2004 Rząd (zob. paragrafy 78 i 81 powyżej) nie odnoszą się do Konwencji Praw Człowieka. Powyższe dotyczy postanowień nr 396/2006 i 97/2010 r. Trybunału Konstytucyjnego

oraz jego wyroku nr 151/2009 r., postanowień sądów w Cagliari, Florencji, Bolonii i Salerno wydanych odpowiednio w dniach 22 września 2007 r., 17 grudnia 2007 r., 29 czerwca 2009 r. i 9 stycznia 2010 r. oraz decyzji sądu we Florencji z dnia 7 grudnia 2012 r.

95. Rzeczywiście, w postanowieniu nr 150 z dnia 22 maja 2012 r., którym Trybunał Konstytucyjny przekazał do ponownego rozpoznania przez sąd niższej instancji sprawę dotyczącą zakazu sztucznego zapłodnienia metodą heterologiczną, Trybunał ten powołał się między innymi na art. 8 i 14 Konwencji. Trybunał nie może jednak nie dostrzec, że w dotyczącym tej samej sprawy wyroku nr 162 z dnia 10 czerwca 2014 r. Trybunał Konstytucyjny badał ten zakaz wyłącznie w kontekście odnośnych artykułów Konstytucji (mianowicie art. 2, 31 i 32). W odniesieniu do art. 8 i 14 Konwencji, na które wskazał tylko jeden spośród trzech sądów niższej instancji (zob. paragraf 35 powyżej), Trybunał Konstytucyjny zauważył jedynie, że odpowiedzi na pytania przedstawione w odniesieniu do tych przepisów mieściły się w zakresie wniosków Trybunału Konstytucyjnego dotyczących kwestii konstytucyjności (zob. paragraf 39 powyżej).

96. Wobec powyższego, jedynymi dwoma wyjątkami, w przypadku których uwzględniono Konwencję i związane z nią orzecznictwo, były postanowienia sądu w Cagliari (z dnia 9 listopada 2012 r.) i sądu w Rzymie (z dnia 15 stycznia 2014 r.). Uwzględniając konkluzje w sprawie *Costa i Pavan* (cyt. powyżej), sąd w Cagliari wyraził zgodę na dostęp powodów do diagnozy przedimplantacyjnej, sąd zaś w Rzymie zwrócił się do Trybunału Konstytucyjnego z pytaniem prawnym dotyczącym konstytucyjności tej kwestii. Pozostaje faktem, iż są to jedynie dwa odosobnione przypadki spośród jedenastu przywołanych przez Rząd, dotyczące przedmiotu innego niż poruszony w niniejszej sprawie, a w jednej sprawie – przedmiotu, w odniesieniu do którego Trybunał już orzekał.

97. Ponadto, ponieważ kwestia zgodności art. 13 ustawy nr 40/2004 z prawami gwarantowanymi Konwencją stanowi nowy problem, Trybunał nie jest przekonany, że możliwość wszczęcia przez skarżącą postępowania przed sądem zwykłym stanowi skuteczny środek odwoławczy.

98. Wyroki nr 348 i 349 same w sobie wyjaśniają różnicę między zadaniami Trybunału w Strasburgu i Trybunału Konstytucyjnego, uznając, że zadaniem tego pierwszego jest interpretowanie Konwencji, ten drugi zaś ma obowiązek określać, czy występuje kolizja pomiędzy konkretnym przepisem prawa krajowego a prawami gwarantowanymi Konwencją, między innymi w świetle interpretacji przedstawionej przez Europejski Trybunał Praw Człowieka (zob. paragraf 26 powyżej).

99. Z takim podejściem zgodna jest również decyzja Przewodniczącego Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 marca 2014 r. dotycząca odroczenia rozpoznawania pytania prawnego przedstawionego w dniu 7 grudnia 2012 r. przez Sąd we Florencji do czasu wydania przez Trybunał orzeczenia w niniejszej sprawie (zob. paragraf 53 powyżej).

100. W tym kontekście Trybunał zauważa, że w niedawno wydanym wyroku (nr 49, złożony w dniu 26 marca 2015 r.), w którym Trybunał Konstytucyjny analizował między innymi miejsce Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i orzecznictwa Trybunału w prawie krajowym, Trybunał Konstytucyjny wskazał, że sądy zwykle mają obowiązek postępowania zgodnie z orzecznictwem Trybunału jedynie wtedy, gdy jest ono „ugruntowane” lub wyrażone w „wyroku pilotażowym”.

101. W każdym razie Trybunał wielokrotnie zauważał, że we włoskim systemie prawnym strony postępowania nie są uprawnione, by zwracać się bezpośrednio do Trybunału Konstytucyjnego. Możliwość odwołania się do Trybunału Konstytucyjnego, na wniosek strony lub z własnej inicjatywy, przysługuje wyłącznie sądowi rozpoznającemu meritum sprawy. Z tego względu skargi takiej nie można traktować jakoś środka odwoławczego, którego wyczerpanie wymagane jest na mocy Konwencji (zob. między innymi *Brozicek przeciwko Włochom*, nr 10964/84, 19 grudnia 1989 r., § 34, Seria A nr 167; *Immobiliare Saffi przeciwko Włochom* [WI], nr 22774/93, § 42, ETPCz 1999-V; *C.G.I.L. i Cofferati przeciwko Włochom*, nr 46967/07, § 48, 24 lutego 2009 r.; *Scoppola przeciwko Włochom (nr 2)* [WI], nr 10249/03, § 75, 17 września 2009 r. oraz *M.C. i Inni przeciwko Włochom*, nr 5376/11, § 47, 3 września 2013 r.). Jednakże zarówno Komisja, jak i Trybunał uznawały, w odniesieniu do innych państwa członkowskich, że krajowym środkiem odwoławczym, który należało zastosować, była bezpośrednia skarga do Trybunału Konstytucyjnego (zob. przykładowo *W. przeciwko Niemcom*, nr 10785/84, 18 lipca 1986 r., *Decisions and Reports* (DR) 48, str. 104; *Union Alimentaria Sanders SA przeciwko Hiszpanii*, nr 11681/85, 11 grudnia 1987 r. DR 54, str. 101 i 104; *S.B. i Inni przeciwko Belgii* (dec.), nr 63403/00, 6 kwietnia 2004 r. oraz *Grišankova i Grišankovs przeciwko Łotwie* (dec.), nr 36117/02, ETPCz 2003-II (wyciąg)).

102. Uwzględniając powyższe, Trybunał nie może przyjąć, że system, który – na podstawie wyroków nr 348 i 349 – wymaga, by przepisy krajowe interpretować w świetle Konwencji, stanowi punkt zwrotny umożliwiający odparcie takiego wniosku (zob. poprzez implikację, niedawne decyzje Trybunału uznające skuteczność skarg wnoszonych do Tureckiego Trybunału Konstytucyjnego po ustanowieniu systemu skargi bezpośredniej do tegoż Trybunału: *Hasan Uzun przeciwko Turcji* (dec.), nr 10755/13, §§ 25-27, 30 kwietnia 2013 r. oraz *Ali Koçintar przeciwko Turcji* (dec.), nr 77429/12, 1 lipca 2014 r.).

103. Zasady ustalone w wyrokach nr 348 i 349 z dnia 24 października 2007 r. należy ocenić pozytywnie, szczególnie w odniesieniu do miejsca przypisanego Konwencji we włoskim systemie prawnym oraz zachęty skierowanej do krajowych organów władzy sądowej, by interpretować zasady krajowe i Konstytucję w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i orzecznictwa Trybunału. Trybunał zauważa również, że w

obszarach innych niż wspomagana prokreacja wydano wiele decyzji, w których Trybunał Konstytucyjny uznawał przepis prawa krajowego za niekonstytucyjny między innymi na podstawie jego niezgodności z prawami gwarantowanymi na mocy Konwencji i orzecznictwa Trybunału (zob. przykładowo wyrok nr 39 z dnia 5 marca 2008 r. dotyczący utraty zdolności do czynności prawnych po ogłoszeniu upadłości, wyrok nr 93 z dnia 17 marca 2010 r. w sprawie publicznego charakteru rozpraw w postępowaniu dotyczącym egzekucji środków tymczasowych oraz wyrok nr 210 z dnia 3 lipca 2013 r. dotyczący stosowania prawa karnego z mocą wsteczną).

104. Jednakże w pierwszej kolejności należy zauważyć, że system włoski przewiduje wnoszenie skarg do Trybunału Konstytucyjnego przez osoby indywidualne jedynie pośrednio. Ponadto Rząd nie wykazał, wskazując na ugruntowane orzecznictwo i praktykę, że w odniesieniu do dawstwa zarodków na cele badawcze wniesienie przez skarżącą sprawy do sądów powszechnych w połączeniu z obowiązkiem tych sądów do zgłaszania do Trybunału Konstytucyjnego zapytań dotyczących konstytucyjności w świetle Konwencji stanowiło skuteczny środek, z którego skarżąca powinna była w niniejszej sprawie skorzystać.

105. W związku z powyższym oraz uwzględniając fakt, że Trybunał Konstytucyjny zadecydował o zawieszeniu rozpoznawania podobnej sprawy do czasu wydania przez Trybunał decyzji w niniejszej sprawie, sprzeciw wniesiony przez pozwany Rząd musi zostać odrzucony.

II. ZGODNOŚĆ Z TERMINEM SZEŚCIU MIESIĘCY

A. Oświadczenia Rządu

106. Podczas rozprawy Rząd wyraził sprzeciw w tym względzie, że skarga została wniesiona po terminie, informując, że ustawa zakazująca dawstwa zarodków na cele badań naukowych weszła w życie w dniu 10 marca 2004 r. oraz że do dnia 14 grudnia 2011 r. skarżąca nie wносиła o wydanie zarodków w celu dokonania takiej darowizny. W tym dniu skarżąca skierowała pismo w tej sprawie do ośrodka ds. medycyny prokreacji, w którym przechowywane były zarodki poddane kriokonserwacji.

B. Oświadczenia skarżącej

107. Skarżąca odpowiedziała na sprzeciw w toku rozprawy, oświadczając, że faktycznie złożyła do ośrodka ds. medycyny prokreacji pisemny wniosek o wydanie jej zarodków w dniu 14 grudnia 2011 r., lecz wcześniej składała identyczne wnioski ustnie.

108. W każdym razie skarżąca utrzymywała, że wniosek do ośrodka ds. medycyny prokreacji był skazany na porażkę, ponieważ mająca zastosowania ustawa kategorycznie zakazywała dawstwa zarodków na cele badań naukowych.

C. Ocena Trybunału

109. Trybunał wskazywał już, że w przypadku gdy ingerencja w prawo, na które powołuje się skarżący, wynika bezpośrednio z ustawodawstwa, samo utrzymywanie w mocy zaskarżonego ustawodawstwa może stanowić ciągłą ingerencję w dane prawo (zob. przykładowo *Dudgeon przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 22 października 1981 r., § 41, Seria A nr 45 oraz *Norris przeciwko Irlandii*, 26 października 1988 r., § 38, Seria A nr 142, w którym skarżący, będący homoseksualistami, podnieśli zarzut, iż przepisy, na mocy których praktyki homoseksualne stanowiły przestępstwo, naruszały ich prawo do poszanowania życia prywatnego).

110. Trybunał prowadził już postępowanie na takiej podstawie w sprawie *Vallianatos i Inni przeciwko Grecji* ([WI], nr 29381/09 i 32684/09, § 54, ETPCz 2013 (streszczenie)), w której skarżący podnieśli zarzut ciągłego naruszenia art. 14 i 8 Konwencji ze względu na brak możliwości, jako par tej samej płci, zawarcia „związku cywilnego”, podczas gdy pary różnej płci miały taką możliwość prawną. Następnie, w sprawie *S.A.S. przeciwko Francji* ([WI], nr 43835/11, § 110, ETPCz 2014 (wyciąg)) dotyczącej ustawowego zakazu noszenia w miejscach publicznych części garderoby zasłaniających twarz Trybunał zauważył, że sytuacja skarżącej była podobna do sytuacji skarżących w sprawach *Dudgeon* i *Norris*, w których Trybunał uprzednio uznał, że doszło do ciągłej ingerencji w korzystanie z praw chronionych art. 8 Konwencji.

111. Trybunał przyznaje, że w przywołanych powyżej sprawach wpływ zaskarżonych środków ustawodawczych na życie codzienne skarżących był bardziej znaczący i bardziej bezpośredni niż w przypadku niniejszej sprawy. Niemniej jednak ustawowy zakaz dawstwa zarodków na cele badań naukowych, będący przedmiotem niniejszej sprawy, niezaprzeczalnie wywiera wpływ na życie prywatne skarżącej. Wpływ ten, będący wynikiem biologicznego powiązania między skarżącą a jej zarodkami oraz leżącym u podstaw ich stworzenia planem założenia rodziny, wynika bezpośrednio z wejścia w życie ustawy nr 40/2004 i stanowi sytuację ciągłą w tym sensie, że od tego czasu nieprzerwanie wywiera wpływ na skarżącą (zob. ostateczny raport Komisji Badawczej ds. zarodków z dnia 8 stycznia 2010 r.

dotyczący potencjalnie nieskończonej kriokonserwacji zamrożonych zarodków, paragraf 21 powyżej).

112. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału w sprawach tego rodzaju okres sześciu miesięcy rozpoczyna bieg dopiero w chwili, gdy zaskarżona sytuacja dobiegnie końca (zob. między innymi *Çınar przeciwko Turcji*, nr 17864/91, Decyzja Komisji z dnia 5 września 1994 r.). W konsekwencji Trybunał nie akceptuje argumentu Rządu, że okres ten rozpoczyna bieg w dniu wejścia ustawy w życie.

113. Ponadto oświadczenie Rządu jest równoznaczne z uznaniem, że skarżąca zamierzała darować zarodki począwszy od daty, w której odnośna ustawa weszła w życie, która to kwestia nie podlega rozważaniu przez Trybunał.

114. Sprzeciw dotyczący wniesienia skargi po terminie, przedstawiony przez Rząd na podstawie art. 35 ust. 1 Konwencji, nie może zatem zostać podtrzymany.

III. STATUS SKARŻĄCEJ JAKO OFIARY

A. Oświadczenia Rządu

115. Rząd wyraził także sprzeciw na tej podstawie, że skarżącej nie przysługuje status ofiary, twierdząc, że w okresie od dnia 12 listopada 2003 r., to jest daty śmierci jej partnera, do dnia 10 marca 2004 r., kiedy ustawa nr 40/2004 weszła w życie, skarżąca mogła przekazać zarodki na cele naukowe, ponieważ w tym czasie nie obowiązywały żadne przepisy regulujące te kwestię, w związku z czym dawstwo tego rodzaju nie było zabronione.

B. Oświadczenia skarżącej

116. Skarżąca oświadczyła podczas rozprawy, że pomiędzy datą śmierci jej partnera a datą wejścia ustawy w życie upłynął bardzo krótki okres czasu, około czterech miesięcy, i że w tym czasie nie była w stanie podjąć jasnej decyzji dotyczącej tego, jak postąpić z zarodkami pozyskanymi w trakcie terapii IV, której się poddała.

C. Ocena Trybunału

117. Trybunał przypomina, że w przypadku, gdy ingerencja w życie prywatne skarżącego wynika bezpośrednio z ustawodawstwa, utrzymanie takiego zaskarżonego ustawodawstwa w mocy stanowi ciągłą ingerencję w wykonywanie odnośnego prawa. Ze względu na osobiste okoliczności sytuacji skarżącej, samo istnienie ustawodawstwa wywiera wpływ na jej

życie prywatne w sposób ciągły i bezpośredni (zob. *Dudgeon*, § 41 oraz *Norris*, § 34, cyt. powyżej).

118. W niniejszej sprawie skarżąca nie miała możliwości przekazania swoich zarodków na cele badań naukowych od daty wejścia w życie ustawy nr 40/2004 (zob. także paragraf 113 powyżej). Ponieważ od tego czasu sytuacja nie uległa zmianie, fakt, iż skarżąca zamierzała przekazać zarodki na cele badań naukowych w momencie wniesienia skargi, stanowi dla Trybunału wystarczającą podstawę uznania, iż przysługuje jej status ofiary. Ponadto, w odniesieniu do argumentu Rządu, że skarżąca mogła darować zarodki na cele naukowe w okresie, jaki upłynął pomiędzy śmiercią jej partnera a dniem wejścia w życie ustawy, Trybunał odnotowuje informację podaną przez skarżącą, iż w tak krótkim czasie nie była ona w stanie podjąć jasnej decyzji co do dalszego losu zarodków.

119. Sprzeciw pozwanego Rządu odnośnie do braku statusu ofiary musi zatem zostać oddalony.

IV. ZARZUT NARUSZENIA ART. 8 KONWENCJI

120. Powołując się na art. 8 Konwencji, skarżąca podniosła zarzut, że zakaz darowania zarodków na cele badań naukowych na podstawie art. 13 ustawy 40/2004 r. skutkowało naruszeniem jej prawa do poszanowania życia prywatnego. Art. 8 we właściwych częściach brzmi, jak następuje:

„1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa z wyjątkiem przypadków przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności osób.”

A. Oświadczenia stron

1. Argumenty Rządu

121. W pierwszej kolejności Rząd oświadczył, że pytanie, czy można darować ludzkie zarodki w celu badań naukowych, nie mieści się w zakresie koncepcji „prawa do poszanowania życia prywatnego”.

122. Podczas rozprawy Rząd stwierdził, że w niniejszej sprawie art. 8 Konwencji można by zastosować jedynie „pośrednio”, to jest jedynie w przypadku, gdyby skarżąca pragnęła założyć rodzinę poprzez implantację zarodków i nie miała takiej możliwości ze względu na zastosowanie ustawy nr 40/2004

123. W każdym razie Rząd był zdania, że zarzucana ingerencja w życie prywatne skarżącej była zgodna z prawem i realizowała uprawniony cel ochrony potencjalnego życia zarodka.

124. W sprawie proporcjonalności kwestionowanego środka Rząd ograniczył się w pisemnym oświadczeniu do powołania się na argumenty przedstawione w odniesieniu do art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji. Jednakże podczas rozprawy Rząd zaznaczył, że ustawodawstwo włoskie nie jest niespójne, wskazując, że skarżąca błędnie stwierdziła, że z zarodków poddanych kriokonserwacji nie może rozwinąć się życie ludzkie. W związku z tym Rząd oświadczył, że w przypadku właściwego prowadzenia kriokonserwacja nie jest ograniczona w czasie i że obecnie nie istnieją środki naukowe, które umożliwiłyby określenie żywotności zarodka przechowywanego w ten sposób bez jego rozmrożenia.

125. Rząd podał także, że dopuszczające aborcję włoskie prawo nie było niezgodne z zakazem darowania zarodków na cele badawcze, ponieważ w przypadku aborcji jednoznacznie należało zważyć ochronę życia płodu oraz sytuację i interesy matki.

126. W trakcie rozprawy Rząd zauważył także, iż zarodki zdecydowanie podlegają ochronie zgodnie z prawem europejskim. Rząd oświadczył, że Konwencja o prawach człowieka i biomedycynie („Konwencja z Oviedo”) z dnia 4 kwietnia 1997 r. z pewnością nie wymaga, by państwa zezwalały na badania naukowe prowadzące do zniszczenia zarodków, ponieważ, zgodnie z oświadczeniem rządu, wybór co do prowadzenia takich badań mieścił się w szerokim marginesie oceny przyznanym państwom w tej dziedzinie.

127. Następnie Rząd zauważył, że prace przygotowawcze do ustawy nr 40/2004 potwierdzają, iż ustawa ta jest wynikiem znaczącego nakładu pracy, w ramach którego uwzględniono szereg opinii naukowych i etycznych oraz pytań dotyczących jej przedmiotu. Ponadto odnośna ustawa była kilkakrotnie przedmiotem referendum, dotyczących między innymi utrzymania w mocy art. 13, które zostały uznane za nieważne ze względu na brak wymaganej liczby głosów.

128. Ponadto, choć Rząd przyznał, że we włoskich badaniach naukowych wykorzystuje się zarodkowe linie komórkowe importowane z zagranicy i będące wynikiem zniszczenia zarodków, podkreślił jednak, że takie linie komórkowe nie są wytwarzane na zamówienie włoskich laboratoriów oraz zauważył, że na całym świecie istnieje około trzysta zarodkowych linii komórkowych, które zostały udostępnione dla całej społeczności naukowców. W tym względzie Rząd podkreślił, że nie można porównywać rozmyślnego zniszczenia ludzkiego zarodka z wykorzystywaniem linii komórkowych z ludzkich zarodków, które już zostały zniszczone.

129. W odniesieniu do finansowania badań naukowych przez Unię Europejską Rząd oświadczył, że Siódmy Program Ramowy w zakresie Badań i Rozwoju Technologicznego oraz Program Ramowy w zakresie

Badań Naukowych i Innowacji „Horyzont 2020” (zob. paragraf 64 powyżej) nie przewidują finansowania projektów, w ramach których dokonuje się niszczenia zarodków, niezależnie od tego, czy zostały one wytworzone w Europie czy importowane z państw trzecich.

130. Na zakończenie Rząd zauważył, że w swojej opinii z dnia 18 listopada 2005 r. w sprawie „adopcji dla urodzenia – ADP” (zob. paragrafy 19-20 powyżej), Narodowy Komitet ds. Bioetyki poruszał już temat losów nadprogramowych zarodków z zamiarem wskazania rozwiązań opartych na poszanowaniu ich życia.

131. Zdaniem Rządu, rozwiązanie to może obecnie stać się rzeczywistością ze względu na wyrok nr 162 z dnia 10 czerwca 2014 r., w którym Trybunał Konstytucyjny uznał zakaz zapłodnienia metodą heterologiczną za niezgodny z Konstytucją, zezwalając w ten sposób na wykorzystywanie „nadprogramowych” zarodków uzyskanych w ramach zapłodnienia *in vitro* w celach niezwiązanych z ich niszczeniem, zgodnie z celem określonym w tym obszarze przez włoskie ustawodawstwo.

2. Argumenty skarżącej

132. W pierwszej kolejności skarżąca oznajmiła, że zgodnie z orzecznictwem Trybunału „życie prywatne” jest pojęciem szerokim (powołała się na wyroki w sprawach *Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 2346/02, § 61, ETPCz 2002-III i *Evans przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 6339/05, § 71, ETPCz 2007-I).

133. Następnie oświadczyła, że jej partner zginął tragicznie i z tego powodu nie mogła założyć rodziny zgodnie ze swoimi pragnieniami. Podczas rozprawy wyjaśniła, że ponieważ od dnia śmierci jej partnera do dnia wejścia w życie ustawy upłynęły jedynie cztery miesiące, nie miała czasu niezbędnego, by zastanowić się nad swoimi planami założenia rodziny oraz że w każdym razie implantacja zarodków *post mortem* była niezgodna z prawem.

134. W związku z powyższym skarżąca wyraziła opinię, że państwo wymagało od niej, by stała się raczej świadkiem zniszczenia swoich zarodków niż darowała je na cele badań, które byłyby prowadzone w szczytnym celu i stanowiłyby dla niej źródło pocieszenia po bolesnych zdarzeniach, do jakich doszło w jej życiu. Stwierdziła, że w takich okolicznościach sprawa dotyczy jej prawa do życia prywatnego.

135. Utrzymywała również, że zakaz darowania zarodków jest całkowicie nielogiczny, skoro jedyną proponowaną przez system alternatywą jest śmierć zarodków. Podczas rozprawy skarżąca wskazała na brak spójności we włoskim systemie prawnym, oświadczając, że prawo zarodka do życia, na które powołuje się Rząd, nie daje się pogodzić z umożliwieniem kobietom dokonywania aborcji aż do trzeciego miesiąca ciąży oraz z korzystaniem przez włoskie laboratoria z zarodkowych linii

komórkowych pozyskanych w wyniku zniszczenia zarodków stworzonych za granicą.

136. Ponadto, zdaniem skarżącej możliwość przekazania zarodków nieprzeznaczonych do implantacji służy także interesowi publicznemu, ponieważ badania dotyczące indukowanych pluripotencjalnych komórek macierzystych nie zastąpiły jeszcze badań na komórkach macierzystych i z tego względu te ostatnie nadal stanowią jedną z najbardziej obiecujących metod badawczych, szczególnie w zakresie leczenia pewnych nieuleczalnych chorób.

137. Skarżąca oświadczyła także, iż w niniejszej sprawie państwu nie przysługuje szeroki margines oceny, szczególnie uwzględniając istniejący europejski konsensus w sprawie możliwości darowania na cele badań naukowych zarodków nieprzeznaczonych do implantacji.

138. Podczas rozprawy skarżąca powołała się na wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 18 października 2011 r. w sprawie *Oliver Brüstle przeciwko Greenpeace eV* (zob. paragrafy 59 do 61 powyżej). Zauważając, że wyrok ten ograniczał się do zakazu możliwości patentowania wynalazków obejmujących niszczenie zarodków ludzkich, skarżąca wywodziła, że wynalazki takie – a także poprzedzające je badania – nie są na poziomie europejskim zakazane.

139. Wreszcie skarżąca zaznaczyła, że komunikat Komisji Europejskiej w sprawie Europejskiej Inicjatywy Obywatelskiej „*One of us*” z dnia 28 maja 2014 r. (zob. paragrafy 65-66 powyżej) potwierdza, iż finansowanie badań na komórkach macierzystych ludzkich zarodków jest dozwolone.

3. Oświadczenia stron trzecich

(a) The European Center for Law and Justice („ECLJ”)

140. ECLJ oświadczyło, że w niniejszej sprawie interesy nauki – na których wagę wskazuje skarżąca – nie są nadrzędne względem szacunku należnego zarodkowi zgodnie z zasadą „prymatu istoty ludzkiej” określoną w art. 2 Konwencji z Oviedo.

141. ECLJ zauważyło także, iż we wszystkich wniesionych przed Trybunał sprawach dotyczących kwestii związanych ze wspomaganą prokreacją, ingerencja w życie prywatne i rodzinne skarżących była skutkiem ustawy, która uniemożliwiała parze lub matce posiadanie dziecka. W niniejszej sprawie sytuacja różniła się o tyle, że skarżąca zdecydowała, że nie chce dokonywać implantacji zarodków mimo, iż w czasie, gdy poddała się zabiegowi zapłodnienia IV, nie obowiązywało prawo zakazujące ciąży *post mortem*.

142. Na zakończenie, powołując się na sprawy *S.H. i Inni przeciwko Austrii* oraz *Evans*, cyt. powyżej, ECLJ zauważyło, że państwowemu członkowskim przysługuje szeroki margines oceny w tym obszarze.

(b) Stowarzyszenia Movimento per la vita, Scienza e vita oraz Forum delle associazioni familiari, reprezentowane przez pana Carlo Casini

143. Wymienione stowarzyszenia oświadczyły, że niszczące doświadczenia na ludzkich zarodkach, będących „podmiotami”, są zakazane prawem i że Konwencja z Oviedo nie nakłada obowiązku zezwalania na takie eksperymenty.

144. Zauważyły również, że państwowym członkowskim przysługuje szeroki margines oceny w tym obszarze.

(c) Stowarzyszenia Luca Coscioni, Amica Cicogna Onlus, L'altra cicogna Onlus i Cerco bimbo oraz czterdziestu sześciu członków włoskiego parlamentu, reprezentowani przez panią Filomenę Gallo

145. Wymienione strony trzecie oświadczyły, iż koncepcja „życia prywatnego” jest dynamiczna, że nie można zdefiniować jej w sposób wyczerpujący oraz że skarżąca domagała się między innymi prawa do poszanowania swego wyboru darowania na cele badawcze własnego materiału biologicznego, to jest zarodków, które nie miały zostać wykorzystane w celu założenia rodziny i w każdym razie były już skazane na zniszczenie.

146. Dodały, iż odnośna ingerencja nie była uzasadniona powoływanym celem, ponieważ prawo włoskie nie przewiduje absolutnej ochrony życia zarodka.

(d) Stowarzyszenia VOX – Osservatorio italiano sui Diritti, SIFES – Society of Fertility, Sterility and Reproductive Medicine i Cittadinanzattiva, reprezentowane przez panią Marię Elisę D'Amico, panią Marię Paolę Costantini, pana Massimo Clara, panią Chiarę Ragni oraz panią Benedettę Liberali

147. Te stowarzyszenia podkreśliły, że art. 13 ustawy nr 40/2004 ogranicza swobodę jednostek w zakresie decyzji dotyczącej losu ich własnych zarodków, które należy przechowywać w stanie zamrożenia przez czas nieokreślony, co powoduje znaczące koszty.

148. W opinii tych stowarzyszeń kriokonserwacja nie jest w żaden sposób użyteczna z punktu widzenia zarodków przeznaczonych na śmierć, ani z punktu widzenia par, które na ogół nie chcą wykorzystywać do implantacji zarodków przez długi czas przechowywanych przy zastosowaniu kriokonserwacji, ponieważ wraz z upływem czasu pogarsza się „jakość” takich zarodków. Kriokonserwacja jest również bezużyteczna z perspektywy ośrodków medycznych, w których zarodki są przechowywane.

B. Ocena Trybunału

1. Zastosowalność w niniejszej sprawie art. 8 Konwencji oraz dopuszczalność skargi wniesionej przez skarżącą

149. W niniejszej sprawie Trybunał ma po raz pierwszy orzekać, czy „prawo do poszanowania życia prywatnego” gwarantowane art. 8 Konwencji może obejmować prawo do wykorzystania zarodków stworzonych w drodze zapłodnienia *in vitro* poprzez darowanie ich na cele badań naukowych, którego domaga się przed Trybunałem skarżąca.

150. Rząd oświadczył, że w niniejszej sprawie przepis tego artykułu można zastosować wyłącznie w sposób pośredni i jedynie wyłącznie w odniesieniu do aspektu „życia rodzinnego”, to jest jedynie w przypadku, gdyby skarżąca pragnęła założyć rodzinę dzięki metodzie kriokonserwacji i implantacji zarodków, i nie miała takiej możliwości ze względu na zastosowanie ustawy nr 40/2004.

151. Jednakże skarżąca wskazała w skardze (zob. paragraf 14 powyżej) i powtórzyła podczas rozprawy (zob. paragraf 116 powyżej), że od czasu śmierci jej partnera nie ma zamiaru zakładać rodziny. Ponadto w żadnym momencie postępowania przed Trybunałem nie twierdziła, jakoby doszło do naruszenia jej prawa do poszanowania życia rodzinnego gwarantowanego przepisem art. 8 Konwencji.

152. W rzeczywistości przedmiot skargi wniesionej do Trybunału dotyczy ograniczenia prawa, którego domaga się skarżąca, do decydowania o dalszym losie zarodków, prawa, które dotyczy co najwyżej „życia prywatnego”.

153. Podobnie jak skarżąca Trybunał w pierwszej kolejności zauważa, że zgodnie z jego orzecznictwem koncepcja „życia prywatnego” w rozumieniu art. 8 Konwencji jest pojęciem szerokim, niemożliwym do zdefiniowania w sposób wyczerpujący i obejmującym między innymi prawo do samookreślenia się (zob. *Pretty*, cyt. powyżej, § 61). Pojęcie to obejmuje również prawo do poszanowania decyzji, by zostać lub nie zostać rodzicem (zob. *Evans*, cyt. powyżej, § 71 oraz *A, B i C przeciwko Irlandii* [WI], nr 25579/05, § 212, ETPCz 2010).

154. W sprawach badanych przez Trybunał, w których postawiono szczególną kwestię losu zarodków stworzonych w procesie wspomaganej prokreacji, Trybunał brał pod uwagę przysługującą stronom swobodę wyboru.

155. W sprawie *Evans* (cyt. powyżej), analizując równowagę, jaką należy zachować pomiędzy kolidującymi ze sobą prawami, na które na podstawie art. 8 Konwencji powoływać się mogą strony zapłodnienia *in vitro*, Wielka Izba „nie sądziła, by prawu skarżącej do poszanowania jej decyzji o staniu się rodzicem w sensie genetycznym należało przyznać większą wagę niż prawu [jej byłego partnera] do poszanowania jego decyzji, że nie zamierza mieć dziecka powiązanego genetycznie ze skarżącą” (zob. *Evans*, cyt. powyżej, § 90).

156. Ponadto, w sprawie *Knecht przeciwko Rumunii* (nr 10048/10, 2 października 2012 r.), w której skarżąca podniosła między innymi zarzut dotyczący odmowy władz krajowych zezwolenia na przeniesienie jej

zarodków z centrum medycznego, w którym były przechowywane, do wybranej przez nią kliniki specjalistycznej, Trybunał uznał, że art. 8 miał zastosowanie wyłącznie z punktu widzenia poszanowania życia prywatnego skarżącej (zob. *Knecht*, cyt. powyżej, § 55), mimo że skarżąca podniosła również zarzut naruszenia jej prawa do poszanowania życia rodzinnego (zob. paragraf 51 wyroku).

157. W odniesieniu do prawa krajowego Trybunał zauważa, że – zgodnie z oświadczeniem Rządu przedstawionym podczas rozprawy – wyrok nr 162 z dnia 10 czerwca 2014 r., w którym Trybunał Konstytucyjny uznał zakaz zapłodnienia metodą heterologiczną za niezgodny z Konstytucją (zob. paragrafy 34 do 39 powyżej), powinien umożliwiać „adopcję dla urodzenia”, praktykę polegającą na tym, że para lub kobieta adoptuje nadprogramowe zarodki w celu ich implantacji, o której Narodowy Komitet ds. Bioetyki mówił w roku 2005. Ponadto Trybunał zauważa, że w tym samym wyroku Trybunał Konstytucyjny uznał, iż wybór skarżących odnośnie do stania się rodzicami i założenia rodziny z dziećmi stanowi aspekt „ich swobody samookreślenia się w odniesieniu do sfery życia prywatnego i rodzinnego” (zob. paragraf 37 powyżej). Oznacza to, że włoski system prawny również przywiązuje wagę do swobody wyboru stron zapłodnienia *in vitro* w kwestii losu zarodków nieprzeznaczonych do implantacji.

158. W niniejszej sprawie Trybunał musi pod uwagę wziąć także związek istniejący pomiędzy osobą, która poddała się zabiegowi zapłodnienia *in vitro*, a poczętymi w ten sposób zarodkami, a który wynika z faktu, że zarodki zawierają materiał genetyczny takiej osoby, a zatem stanowią część składową materiału genetycznego i tożsamości biologicznej takiej osoby.

159. Trybunał konkluduje, że możliwość skarżącej do dokonania świadomego i przemyślanego wyboru w sprawie losu jej zarodków dotyczy intymnego aspektu jej życia osobistego, a zatem dotyczy jej prawa do samookreślenia. Zatem art. 8 Konwencji ma zastosowanie w niniejszej sprawie z punktu widzenia prawa do poszanowania życia prywatnego.

160. Trybunał zauważa wreszcie, że skarga nie jest w sposób oczywisty nieuzasadniona w rozumieniu art. 35 ust. 3 lit. a Konwencji i nie może zostać uznana za niedopuszczalną z innych przyczyn. Musi zatem zostać uznana za dopuszczalną.

2. Meritum skargi wniesionej przez skarżącą

(a) Czy „ingerencji” dokonano „zgodnie z prawem”

161. Podobnie jak strony, Trybunał uznaje, że zakaz darowania na cele badań naukowych zarodków pozyskanych w drodze zapłodnienia *in vitro* i nieprzeznaczonych do implantacji na podstawie art. 13 ustawy nr 40/2004 stanowi ingerencję w prawo skarżącej do poszanowania jej życia

prywatnego. W tym względzie Trybunał podkreśla, że w czasie, gdy skarżąca poddała się zapłodnieniu *in vitro*, nie obowiązywały przepisy prawne regulujące dawstwo nieimplantowanych zarodków uzyskanych przy zastosowaniu tej techniki. W konsekwencji, do czasu wejścia ustawy w życie nie było żadnych przeszkód, by skarżąca przekazała swoje zarodki na cele badań naukowych.

(b) Uprawniony charakter realizowanego celu

162. Podczas rozprawy Rząd oświadczył, że celem zaskarżonego środka była ochrona „potencjału życia zarodka”.

163. Trybunał przypomina, że zawarte w art. 8 ust. 2 wyliczenie wyjątków od prawa osoby do poszanowania jej życia prywatnego ma charakter wyczerpujący i że są one ściśle zdefiniowane. Aby ograniczenie tej wolności było zgodne z Konwencją, musi ono w szczególności realizować cel, który można połączyć z jednym z celów wymienionych w tym przepisie (zob. *S.A.S. przeciwko Francji*, cyt. powyżej, § 113).

164. Trybunał zauważa, że ani w oświadczeniach pisemnych, ani w odpowiedzi na pytanie zadane podczas rozprawy Rząd nie odwoływał się do postanowień art. 8 ust. 2 Konwencji.

165. Jednakże w oświadczeniach pisemnych dotyczących art. 8 Konwencji Rząd powołał się na uwagi przedstawione w odniesieniu do art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji (zob. paragraf 124 powyżej), zgodnie z którymi we włoskim systemie prawnym ludzki zarodek traktowany jest jako podmiot prawa, któremu przysługuje prawo do poszanowania godności ludzkiej (zob. paragraf 205 poniżej).

166. Trybunał zauważa także, iż dwie strony trzecie (ECLJ oraz stowarzyszenia *Movimento per la vita*, *Scienza e vita* i *Forum delle associazioni familiari*) złożyły podobne oświadczenia, że zarodek posiada status „podmiotu” (zob. paragrafy 140 i 143 powyżej).

167. Trybunał przyznaje, że „ochronę potencjału życia zarodka” można łączyć z celem ochrony moralności lub ochrony praw i wolności osób, w rozumieniu prezentowanym przez Rząd (zob. także *Costa i Pavan*, cyt. powyżej, §§ 45 i 59). Powyższe nie wiąże się jednak z jakąkolwiek oceną przez Trybunał, czy określenie „osoby” obejmuje zarodki ludzkie (zob. *A, B i C przeciwko Irlandii*, cyt. powyżej, § 228).

(c) Konieczność środka w społeczeństwie demokratycznym

(i) Zasady ustanowione w orzecznictwie Trybunału w odniesieniu do wspomaganej prokreacji

168. Trybunał przypomina, że przy rozstrzygnięciu, czy zaskarżony środek był „konieczny w społeczeństwie demokratycznym”, rozważy, czy – w świetle sprawy jako całości – powody przedstawione w celu uzasadnienia tego środka były właściwe i wystarczające w rozumieniu art. 8 ust. 2 (zob.

między innymi *S.H. i Inni*, cyt. powyżej § 91; *Olsson przeciwko Szwecji* (nr 1), 24 marca 1988, § 68, Seria A nr 130; *K. i T. przeciwko Finlandii* [WI], nr 25702/94, § 154, ETPCz 2001-VII; *Kutzner przeciwko Niemcom*, nr 46544/99, § 65, ETPCz 2002-I oraz *P., C. i S. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, nr 56547/00, § 114, ETPCz 2002-VI).

169. Ponadto przy określaniu szerokości marginesu oceny przysługującego państwu w każdym przypadku w kontekście art. 8 uwzględnić należy pewną liczbę elementów. W przypadku, gdy sprawa dotyczy szczególnie istotnego aspektu życia lub tożsamości jednostki, margines przyznany państwu będzie zazwyczaj ograniczony (zob. *Evans*, cyt. powyżej, § 77 wraz z innymi cytowanymi tamże, oraz *Dickson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 44362/04, § 78, ETPCz 2007-V). Jednakże w sytuacji, gdy pomiędzy państwa członkowskimi Rady Europy brak konsensusu, zarówno w odniesieniu do relatywnego znaczenia danego interesu, jak i najlepszych środków jego ochrony, w szczególności, gdy sprawa dotyczy wrażliwych kwestii moralnych lub etycznych, margines ten będzie szerszy (zob. *S.H. i Inni*, cyt. powyżej, § 94; *Evans*, cyt. powyżej, § 77; *X, Y i Z przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, 22 kwietnia 1997 r., § 44, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-II; *Fretté przeciwko Francji*, nr 36515/97, § 41, ETPCz 2002-I; *Christine Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI], nr 28957/95, § 85, ETPCz 2002-VI oraz *A, B i C przeciwko Irlandii*, cyt. powyżej, § 232).

170. Trybunał stwierdzał także, iż w żadnym przypadku „rozwiązania zastosowane przez ustawodawcę nie pozostają poza [jego] kontrolą. Trybunał ma za zadanie wnikliwie zbadać argumenty uwzględniane w toku procesu legislacyjnego i skutkujące wyborami dokonanymi przez władzę ustawodawczą oraz rozstrzygać, czy zachowano właściwą równowagę pomiędzy konkurującymi interesami państwa i osób, na które wybory ustawodawcy wywierają bezpośredni wpływ” (zob. *S.H. i Inni*, cyt. powyżej, § 97).

171. We wspomnianych powyżej sprawach Trybunał zauważył także, że parlament austriacki nie „przeprowadził jeszcze dogłębnej oceny zasad regulujących sztuczne zapłodnienie, z uwzględnieniem dynamicznych zmian zachodzących w nauce i w społeczeństwie” oraz podkreślił, że „obszar ten, w którym prawo wydaje się nieustannie ewoluować i który uzależniony jest od szczególnie dynamicznego rozwoju nauki i prawa, wymaga kontroli przez Układające się Państwa” (zob. *S.H. i Inni*, cyt. powyżej, §§ 117 i 118).

172. W sprawie *Costa i Pavan* (cyt. powyżej, § 64) Trybunał uznał, że włoskie ustawodawstwo dotyczące diagnozy przedimplantacyjnej nie było spójne z tego względu, że nie zezwalało na ograniczenie implantacji do zarodków niedotkniętych chorobą, której skarżący byli zdrowymi nosicielami, lecz zezwalało na aborcję płodu, który urodziłby się z tą chorobą.

173. Trybunał uznał także, iż nie jest jego zadaniem zastępowanie własną oceną oceny władz krajowych w zakresie wyboru najwłaściwszych regulacji regulujących wspomaganą prokreację, zauważając w szczególności, że stosowanie technik zapłodnienia *in vitro* rodzi wrażliwe kwestie moralne i etyczne w obszarze, który podlega nieustannym zmianom (zob. *Knecht*, cyt. powyżej, § 59).

(ii) Zastosowanie powyższych zasad w niniejszej sprawie

174. Trybunał w pierwszej kolejności zauważa, że inaczej niż przypadku spraw cytowanych powyżej niniejsza sprawa nie dotyczy potencjalnego rodzicielstwa. Dlatego też – choć oczywiście ważne – prawo dawstwa zarodków na cele badań naukowych, na które powołuje się skarżąca, nie stanowi jednego z kluczowych praw objętych ochroną art. 8 Konwencji, ponieważ nie dotyczy szczególnie istotnego aspektu istnienia i tożsamości skarżącej.

175. W konsekwencji oraz uwzględniając zasady ustalone w swoim orzecznictwie Trybunał uznaje, że w niniejszej sprawie pozwanemu państwu powinien przysługiwać szeroki margines oceny.

176. Ponadto Trybunał stwierdza, że kwestia dawstwa zarodków nieprzeznaczonych do implantacji jednoznacznie rodzi „delikatne kwestie moralne i etyczne” (zob. *Evans; S.H. i Inni* oraz *Knecht*, cyt. powyżej), a z dostępnych Trybunałowi materiałów porównawczo-prawnych (zob. paragrafy 69 do 76 powyżej) wynika, że – przeciwnie do twierdzeń skarżącej – w przedmiocie tym nie istnieje konsensus europejski (zob. paragraf 137 powyżej).

177. Istotnie, niektóre państwa członkowskie przyjęły w tym obszarze podejście nierestrykcyjne: siedemnaście spośród czterdziestu państw, odnośnie do których Trybunał posiada informacje, dopuszcza badania na liniach komórkowych otrzymanych z ludzkich zarodków. W niektórych innych państwach brak takich regulacji, lecz stosowane praktyk mają charakter nierestrykcyjny.

178. Jednakże niektóre państwa (Andora, Łotwa, Chorwacja i Malta) uchwały ustawodawstwo jednoznacznie zakazujące prowadzenia jakichkolwiek badań na komórkach zarodkowych. Inne zezwalają na badania tego typu wyłącznie przy założeniu rygorystycznych warunków, wymagając przykładowo, by ich celem była ochrona zdrowia zarodka lub by w badaniach korzystać z komórek importowanych z zagranicy (Słowacja, Niemcy, Austria i Włochy).

179. Włochy nie są zatem jedynym państwem członkowskim Rady Europy, który zakazuje dawstwa ludzkich zarodków na cele badań naukowych.

180. Ponadto cytowane powyżej materiały Rady Europy i Unii Europejskiej potwierdzają, że władzom krajowym przysługuje szeroki margines uznania w zakresie ustanawiania restrykcyjnego ustawodawstwa

w przypadku, gdy chodzi o niszczenie ludzkich zarodków, z uwzględnieniem między innymi kwestii etycznych i moralnych nieodłącznie związanych z koncepcją początku życia ludzkiego oraz różnorodności istniejących poglądów w tej sprawie pośród państw członkowskich.

181. Przykładem jest tu Konwencja z Oviedo, której art. 27 stanowi, że żadne z jej postanowień nie może być interpretowane jako ograniczające stosowanie przez którąkolwiek ze Stron szerszych środków ochrony w odniesieniu do zastosowań biologii i medycyny. Podobne postanowienia zawarto w Opinii nr 15 przyjętej przez Europejską Grupę ds. Etyki w Nauce i Nowych Technologiach dla Komisji Europejskiej w dniu 14 listopada 2000 r., w rezolucji nr 1352 (2003) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie badań nad ludzkimi komórkami macierzystymi i w rozporządzeniu (WE) nr 1394/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 listopada 2007 r. w sprawie produktów leczniczych terapii zaawansowanej (zob. paragraf 58, punkt III.F i punkt IV.B powyżej).

182. Limity nałożone na poziomie europejskim mają raczej na celu ograniczenie nadużyć w tym obszarze. Tak jest przykładowo w przypadku zakazu tworzenia ludzkich zarodków dla celów badań naukowych przewidzianego art. 18 Konwencji z Oviedo czy zakazu patentowania wynalazków, w ramach których odnośny proces łączy się z niszczeniem ludzkich zarodków (zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w sprawie *Oliver Brüstle przeciwko Greenpeace eV* z dnia 18 października 2011 r.).

183. W związku z tym margines oceny państwa nie jest nieograniczony i Trybunał ma za zadanie zbadać argumenty, które miał na uwadze ustawodawca przy wypracowywaniu wprowadzonych rozwiązań, oraz rozstrzygnąć, czy zapewniono właściwą równowagę pomiędzy interesami państwa a interesami osoby bezpośrednio dotkniętej takimi rozwiązaniami (zob. *Evans*, cyt. powyżej, § 86 oraz *S.H. i Inni*, cyt. powyżej, § 97).

184. W tym kontekście Trybunał zauważa, że powołując się na dokumenty dotyczące prac przygotowawczych do ustawy nr 40/2004, Rząd podczas rozprawy oświadczył, że prace nad ustawą spowodowały dyskusje, które uwzględniały różnorodne naukowe i etyczne opinie i zapytania dotyczące jej przedmiotu (zob. paragraf 127 powyżej).

185. Z raportu XII Komisji Stałej przedłożonego do Parlamentu w dniu 26 marca 2002 r. wynika, że w dyskusjach tych udział brali lekarze, specjaliści i stowarzyszenia działające w obszarze wspomaganej prokreacji oraz że ich najżywsze części, angażujące zwolenników świeckiej koncepcji państwa oraz zwolenników podejścia wyznaniowego, dotyczyły ogólnie sfery wolności indywidualnych.

186. Ponadto, w toku dyskusji w dniu 19 stycznia 2004 r. ustawa nr 40/2004 została także skrytykowana między innymi na tej podstawie, że – zdaniem niektórych – uznanie zarodka za podmiot prawa zgodnie z art. 1

ustawy skutkowało szeregiem zakazów, takich jak zakaz stosowania zapłodnienia metodą heterologiczną i wykorzystywania zamrożonych zarodków nieprzeznaczonych do implantacji w celach badań naukowych.

187. Podobnie jak Rząd, Trybunał przypomina, że ustawa nr 40/2004 była przedmiotem kilku referendów, które zostały uznane za nieważne ze względu na brak osiągnięcia wymaganej liczby oddanych głosów. W celu wspierania we Włoszech rozwoju badań naukowych w dziedzinie chorób trudno uleczalnych, w jednym z takich referendów proponowano uchylenie części art. 13, zgodnie z którą zgoda na prowadzenie badań naukowych na zarodkach uzależniona była od ochrony ich zdrowia i rozwoju.

188. Trybunał zauważa zatem, że w trakcie procesu opracowywania ustawy ustawodawca uwzględnił już różnorodne wchodzące w grę interesy, w szczególności interes państwa polegający na ochronie zarodka oraz interes osób, których sprawa dotyczy, polegający na korzystaniu z prawa do indywidualnego samookreślenia się w formie darowania zarodków na cele naukowe.

189. Trybunał odnotowuje zarzut skarżącej, iż włoskie ustawodawstwo w sprawie wspomaganej prokreacji jest niespójne, który sformułowała na poparcie jej twierdzenia, że zaskarżona ingerencja jest nieproporcjonalna.

190. W oświadczeniach pisemnych i podczas rozprawy skarżąca zauważyła, że trudno pogodzić postulowaną przez Rząd ochronę zarodka ze zgodną z prawem możliwością przerwania ciąży przez kobietę z przyczyn medycznych aż do trzeciego miesiąca, jak również z korzystaniem przez włoskich naukowców z linii komórkowych uzyskanych z zarodków zniszczonych za granicą.

191. Zadanie Trybunału nie polega na weryfikacji spójności włoskiego ustawodawstwa w sposób abstrakcyjny. Aby można było uznać niespójności wskazane przez skarżącą za istotne z punktu widzenia analizy Trybunału, muszą one odnosić się do przedmiotu skargi wniesionej do Trybunału, to jest ograniczenia jej prawa do samookreślenia się w kwestii losu jej zarodków (*zob. mutatis mutandis Olsson (nr 1)*, cyt. powyżej, § 54 oraz *Knecht*, cyt. powyżej, § 59).

192. W odniesieniu do prowadzonych we Włoszech badań na importowanych zarodkowych liniach komórkowych pobranych od zarodków zniszczonych za granicą Trybunał zauważa, że o ile prawo, na które powołuje się skarżąca, do decydowania o losie jej zarodków wiąże się z jej pragnieniem wniesienia wkładu w badania naukowe, faktu tego nie można traktować jako okoliczność wywierającą na skarżącą bezpośredni wpływ.

193. Ponadto Trybunał przyjmuje informacje przedstawione przez Rząd w toku rozprawy, z których wynika, że zarodkowe linie komórkowe wykorzystywane we włoskich laboratoriach w celach badawczych nie są nigdy produkowane na zamówienie władz włoskich.

194. Trybunał zgadza się z Rządem, iż nie można porównywać rozmyślnego i czynnego zniszczenia ludzkiego zarodka z wykorzystywaniem linii komórkowych pozyskanych z zarodków ludzkich zniszczonych na etapie wcześniejszym.

195. W związku z powyższym Trybunał uznaje, że nawet przy założeniu istnienia niespójności w ustawodawstwie, na jakie wskazywała skarżąca, nie mają one bezpośredniego wpływu na prawo przywoływane przez nią w niniejszej sprawie.

196. Na zakończenie Trybunał zauważa, iż w niniejszej sprawie decyzja o darowaniu zarodków na cele badań naukowych miałaby zostać podjęta jedynie przez skarżącą, ponieważ jej partner nie żyje. Trybunał nie posiada żadnych dowodów potwierdzających, że jej partner, posiadający w czasie zapłodnienia takie same prawa do zarodków jak skarżąca, podjąłby taką samą decyzję. Ponadto na poziomie krajowym nie istnieją przepisy, które regulowałyby takie sytuacje.

197. Z przyczyn wskazanych powyżej Trybunał uznaje, że Rząd nie wykroczył poza przysługujący mu w tej sprawie szeroki margines oceny oraz że odnośny zakaz był „konieczny w społeczeństwie demokratycznym” w rozumieniu art. 8 ust. 2 Konwencji.

198. Nie doszło zatem do naruszenia prawa skarżącej do poszanowania jej życia prywatnego w rozumieniu art. 8 Konwencji.

V. ZARZUT NARUSZENIA ART. 1 PROTOKOŁU NR 1

199. Powołując się na art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji, skarżąca podniosła zarzut, iż nie miała możliwości darowania swoich zarodków i musiała przechowywać je w stanie kriokonserwacji aż do ich śmierci. Art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji stanowi:

„Każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego.

Powyższe postanowienia nie będą jednak w żaden sposób naruszać prawa państwa do stosowania takich ustaw, jakie uzna za konieczne do uregulowania sposobu korzystania z własności zgodnie z interesem powszechnym lub w celu zabezpieczenia uiszczania podatków bądź innych należności lub kar pieniężnych.”

A. Oświadczenia stron

1. Argumenty Rządu

200. Rząd oświadczył na początku, że ludzkiego zarodka nie można traktować jak „rzeczy” oraz że w żadnym przypadku nie można zaakceptować przypisywania mu jakiegokolwiek wartości ekonomicznej.

Rząd stwierdził, że we włoskim systemie prawnym zarodek ludzki traktowany jest jako podmiot prawa, któremu przysługuje prawo do poszanowania należnego godności ludzkiej.

201. Rząd oświadczył również, że Trybunał przyznał państwom członkowskim szeroki margines oceny w zakresie określenia początku życia ludzkiego (powołując się na sprawę *Evans*, cyt. powyżej, § 56), szczególnie w kwestiach takich jak niniejsza, rodząca złożone problemy moralne i etyczne, względem których pomiędzy państwami członkowskimi Rady Europy brak konsensusu.

202. Rząd uznał, że w niniejszej sprawie nie doszło do naruszenia art. 1 Protokołu nr 1.

2. Argumenty skarżącej

203. Skarżąca oświadczyła, że nie można traktować zarodków poczętych w ramach zapłodnienia *in vitro* jako „osób”, ponieważ jeżeli nie zostaną implantowane, nie mogą rozwinąć się w płody i urodzić. Stwierdziła, że z prawnego punktu widzenia są one „mieniem”.

204. W tych okolicznościach uznała, że przysługuje jej prawo własności zarodków i że państwo nałożyło ograniczenia, które nie były uzasadnione ze względów interesu publicznego. Jej zdaniem nie można było powoływać się na ochronę potencjału życia zarodków, ponieważ były one przeznaczone do wyeliminowania.

3. Oświadczenia stron trzecich

(a) The European Center for Law and Justice („ECLJ”)

205. ECLJ oświadczyło, że nie można traktować zarodków jak „rzeczy” i że w związku z tym nie można ich rozmyślnie niszczyć, oraz argumentowało, że koncepcja „mienia” posiada nieodłącznie konotacje ekonomiczne, które w przypadku ludzkich zarodków należy wykluczyć.

206. Na zakończenie, odnosząc się do sprawy *Vo przeciwko Francji* ([WI], nr 53924/00, § 82, ETPCz 2004-VIII), ECLJ podkreśliło, że Trybunał dopuszcza, by państwa określiły w krajowych przepisach prawnych, „kiedy rozpoczyna się prawo do życia” i że przyznaje im w tym zakresie szeroki margines oceny (*A, B i C przeciwko Irlandii*, cyt. powyżej, § 237).

(b) Stowarzyszenia Movimento per la vita, Scienza e vita oraz Forum delle associazioni familiari, reprezentowane przez pana Carlo Casini

207. Te strony trzecie oświadczyły, że zarodka ludzkiego nie można nigdy traktować jak „rzecz”.

208. W następnej kolejności stwierdziły, że ustawodawstwo włoskie w tym przedmiocie jest spójne. Choć przyznały, że aborcja z przyczyn

medycznych jest zgodna z prawem, zauważyły, że nie wynika to z faktu, że zarodek można traktować jak „rzecz”, lecz z uwzględnienia różnych wchodzących w grę interesów, w szczególności interesów matki.

(c) Stowarzyszenia Luca Coscioni, Amica Cicogna Onlus, L'altra cicogna Onlus and Cerco un bimbo i czterdziestu sześciu członków włoskiego Parlamentu, reprezentowane przez panią Filomenę Gallo

209. Pani Gallo powtórzyła przytoczone przez skarżącą argumenty dotyczące statusu zarodka.

(d) Stowarzyszenia VOX – Osservatorio italiano sui Diritti, SIFES – Society of Fertility, Sterility and Reproductive Medicine i Cittadinanzattiva, reprezentowane przez panią Marię Elisę D'Amico, panią Marię Paolę Costantini, pana Massimo Clara, panią Chiarę Ragni oraz panią Benedettę Liberali

210. Wskazane strony trzecie nie przedstawiły żadnych uwag odnośnie do art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji.

B. Ocena Trybunału

1. Zasady ustanowione w orzecznictwie Trybunału

211. Trybunał przypomina, że koncepcja „mienia” w rozumieniu art. 1 Protokołu nr 1 posiada znaczenie autonomiczne, które nie ogranicza się do własności dóbr materialnych i jest niezależne od klasyfikacji formalnej w prawie krajowym: pewne inne prawa i interesy stanowiące aktywa także mogą być traktowane jako „prawa własności”, a zatem jako „mienie” w rozumieniu tego postanowienia. W każdym przypadku kwestia, która wymaga zbadania, to pytanie, czy z okoliczności sprawy traktowanej jako całość skarżącej przysługiwał tytuł do interesu o charakterze materialno-prawnym podlegającego ochronie na mocy art. 1 Protokołu nr 1 (zob. *Iatridis przeciwko Grecji* [WI], nr 31107/96, § 54, ETPCz 1999-II, *Beyeler przeciwko Włochom* [WI], nr 33202/96, § 100, ETPCz 2000 r.-I oraz *Broniowski przeciwko Polsce* [WI], nr 31443/96, § 129, ETPCz 2004-V).

212. Art. 1 Protokołu nr 1 ma zastosowanie jedynie względem istniejącego mienia osoby. Nie można traktować jako „mienia” przyszłych przychodów, chyba że zostały już uzyskane lub ich płatność jest pewna. Ponadto nie można traktować jako „mienia” nadziei odzyskania dawno utraconej własności, podobnie jako roszczenia warunkowego, które wygasło na skutek niedopełnienia warunku (zob. *Gratzinger i Gratzingerova przeciwko Republice Czeskiej* (dec.), nr 39794/98, § 69, ETPCz 2002-VII).

213. Jednakże w pewnych okolicznościach „uprawnione oczekiwanie” uzyskania aktywu również może podlegać ochronie na podstawie art. 1 Protokołu nr 1. Zatem w sytuacji, gdy interes majątkowy ma charakter roszczenia, można uznawać, że istnieje uprawnione oczekiwanie ze strony

osoby, której ono przysługuje, jeżeli interes ten posiada wystarczającą podstawę w prawie krajowym, przykładowo w przypadku, gdy jego istnienie zostało potwierdzone w ugruntowanym orzecznictwie sądów krajowych (zob. *Kopecký przeciwko Słowacji* [WI], nr 44912/98, § 52, ETPCz 2004-IX).

2. Zastosowanie powyższych zasad w niniejszej sprawie

214. Trybunał zauważa, że w niniejszej sprawie pojawia się wstępne pytanie odnośnie do zastosowalności art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji wobec faktów niniejszej sprawy. Trybunał zauważa, że strony wyraziły w tej kwestii diametralnie sprzeczne opinie, zwłaszcza w odniesieniu do statusu zarodka ludzkiego utworzonego wskutek zapłodnienia *in vitro*.

215. Niemniej jednak Trybunał jest zdania, że nie ma konieczności rozpoznawania wrażliwej i kontrowersyjnej kwestii początku ludzkiego życia, ponieważ niniejsza sprawa nie dotyczy art. 2 Konwencji. W odniesieniu do art. 1 Protokołu nr 1, Trybunał uznaje, iż nie ma on w niniejszej sprawie zastosowania. Biorąc pod uwagę ekonomiczny i pieniężny zakres tego artykułu, ludzkich zarodków nie można sprowadzić do „mienia” w rozumieniu tego przepisu.

216. Jako że art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji nie ma w niniejszej sprawie zastosowania, ta część skargi musi zostać odrzucona jako niezgodna z postanowieniami Konwencji *ratione materiae*, zgodnie z art. 35 ust. 3 i ust. 4 Konwencji.

Z POWYŻSZYCH PRZYCZYŃ TRYBUNAŁ

1. *Oddala*, jednogłośnie, sprzeciw Rządu dotyczący niewyczerpania krajowych środków odwoławczych;
2. *Oddala*, większością głosów, sprzeciw Rządu dotyczący opóźnienia wniesienia skargi;
3. *Oddala*, większością głosów, sprzeciw Rządu, że skarżące nie przysługuje status ofiary;
4. *Uznaje*, większością głosów, skargę za dopuszczalną w odniesieniu do zarzutu na podstawie art. 8 Konwencji;
5. *Uznaje*, jednogłośnie, skargę za niedopuszczalną w odniesieniu do zarzutu na podstawie art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji;

6. *Uznaje*, stosunkiem szesnastu głosów do jednego, że nie doszło do naruszenia art. 8 Konwencji.

Sporządzono w języku angielskim i francuskim i obwieszczono podczas rozprawy publicznej w siedzibie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w dniu 27 sierpnia 2015 r.

Johan Callewaert
Zastępca Kanclerza

Dean Spielmann
Przewodniczący

Zgodnie z art. 45 ust. 2 Konwencji art. 74 § 2 Regulaminu Trybunału, do niniejszego wyroku załącza się następujące zdania odrębne:

- (a) zgodne zdanie odrębne Sędziego Pinto de Albuquerque;
- (b) zgodne zdanie odrębne Sędziego Dedova;
- (c) wspólne, częściowo zgodne zdanie odrębne, które złożyli Sędziowie Casadevall, Raimondi, Berro, Nicolaou i Dedov;
- (d) wspólne, częściowo rozbieżne zdanie odrębne, które złożyli Sędziowie Casadevall, Ziemele, Power-Forde, De Gaetano i Yudkivska;
- (e) częściowo rozbieżne zdanie odrębne Sędziego Nicolaou;
- (f) rozbieżne zdanie odrębne Sędziego Sajó.

D.S.
J.C.

[Zdania odrębne zostały pominięte w niniejszym tłumaczeniu]